

uskonnollista asiantuntijuutta vastatulleita enemmän. Voidaan olettaa, että keskustelutilanne on melko erilainen, jos viisi kauan mukana ollutta nuorta keskustelelee kahden osallistujan yhteisessä kodissa tai jos heitä on 13 keskustelemassa järjestön toimitiloissa ja mukana on tilapäisiä vierailijoita. Esimerkkien perusteella syntyy myös vaikutelma, että erimielisyyksiä esiintyy yleisemmin pienissä kuin suurissa ryhmissä. Tutkimuksen lopussa esitellyt poikkeavan autoritaariset tulkintasekvenssit ovat kaikki suuresta ryhmästä. Yleisesti poikkeavien tapausten käsittely jää työssä melko ohueksi. Tutkimuksen kiinnostavuutta olisi lisännyt myös se, että johdannossa ja päätelmissä esitetyt teoreettiset näkemykset identiteettien muodostumisesta ja yhteisöllisestä oppimisesta olisivat tulleet paremmin näkyviin analyysien yhteydessä.

Kokonaisuutena Riikka Nissin tutkimus on erinomainen lisä tehtäväsuuntautunutta vuorovaikutusta analysoivaan perinteeseen. Väitöskirja on hyvin kirjoitettu. Päätäntöluvussa tekijä pohtii ansiokkaasti tulostensa merkitystä työtä laajemmassa kontekstissa. Tutkimus tuottaa uutta ja kiinnostavaa tietoa nuorten suomalaisten tavoista keskustella uskonnosta ja Raamatusta. Tällaista tietoa ei ole tähän saakka ollut saatavilla. Voisi olettaa väitöskirjalla on annettavaa myös aktiivisille kristillisten yhteisöjen toimijoille ja uskonnollisesta keskustelusta kiinnostuneelle suurelle yleisölle. Tutkimuksesta saatua tietoa on mahdollista hyödyntää myös erilaisten itseopiskelu- ja keskusteluryhmien kehittämisessä.

HELENA KANGASHARJU
PROF., HELSINKI

PÄIVI HAPPONEN
Kaksi todellisuutta?
Kirkonkirjat ja henkikirjat
Sortavalan kaupungin
väestöllisen profiilin ku-
vaajina 1800-luvun alus-
ta vuoteen 1940. Diss.
Yhteiskuntatieteellisiä
julkaisuja nro 96.
Arkistolaitoksen toimituk-
sia 8. Joensuun yliopisto
2009. 188 s. Elektroninen
julkaisu: http://joypub.joensuu.fi/publications/dissertations/happonen_kaksi/happonen.pdf.

Päivi Happonen on väitöskirjassaan tarkastellut tapaustutkimuksen avulla suomalaisten historiallisten väestölähteiden luotettavuutta. Suomessa tällainen väestöhistoriallisen tutkimusperinteen juonne on varsin harvinainen erityisesti sen aikakauden osalta, jolta on olemassa väestötilastojärjestelmän tuottamia aggregoituja tilastoaineistoja.

Suomella on yhdessä Ruotsin kanssa maailman vanhin systemaattinen sekä väkiluku- että väestönmuutostiedot kattava väestötilastojärjestelmä, joka sallii monien perustietojen tarkastelun yhtenäisinä aikasarjoina aina 1700-luvun puolivälistä alkaen niillä alueilla, jotka silloin olivat osa Ruotsia. Näiden tilastojen olemassaolo on sallinut verrattain helposti väestönkehityksen perusanalyysin ja ehkä juuri tämän vuoksi Suomessa on verrattain vähän panostettu vaativampaan ja sitä myötä paljon työläämpään väestölähteiden käyttöön. Samasta syystä on ollut houkuttelevaa uskoa, että vanhimmatkin väestötilastomateriaalit antavat niin luotettavan kuvan väestönkehityksestä, että niitä voidaan ilman suuria huolia käyttää väestöanalyysien perustana.

Kansainvälisessä tutkimuksessa väestölähteiden lähdekriittistä tarkastelua on tehty paljon enemmän. Happonen asemoi tutkimuksensa

verrattain hyvin suomalaisen väestölähteiden lähdekriittiseen tutkimukseen, mutta joitakin yksittäisiä viittauksia lukuun ottamatta hän ei ole tehnyt vastaavaa aseointia kansainväliseen tutkimukseen. Tätä voi tietenkin puolustaa sillä, että kunkin maan lähteet ovat omanlaisiaan, mutta toisaalta lähteiden luotettavuusongelmissa ja niiden ratkaisutavoissa voi nähdä myös paljon yhteistä.

Happonen on ottanut tutkimustehtäväkseen väestölähteiden kriittisen tarkastelun kiinnittäen erityisesti huomiota kirkollisten lähteiden ja "maallisten" verotuslähteiden vertailuun. Rajaus verrattain pieneen kaupunkiväestöön antaa mahdollisuuden porautua syväälle lähteiden tarkasteluun. Sortavalala on kiinnostava kaupunki myös siksi, että sen väestö kuului kahteen sikäläisittäin suureen kirkkokuntaan, luterilaiseen ja ortodoksikirkkoon. Sen jälkeen, kun Vanha Suomi oli 1800-luvun alussa liitetty muuhun Suomeen, myös tällä alueella otettiin käyttöön ruotsalaista perua oleva väestötilastointijärjestelmä, joka puolestaan asetti samanlaiset tiedonsaannin vaatimukset niin luterilaisille kuin ortodoksiseurakunnillekin. Sortavalan tarkastelu antaa mahdollisuuden tehdä vertailuja myös näiden eri kirkkoihin kuuluvien seurakuntien väestölähteiden välillä.

Tekijä on rajannut käsittelemänsä aikaperiodin 1800-luvun alusta talvisotaan. Ajanjakso on kiinnostava siinä mielessä, että yleisesti ottaen väestölähteiden luotettavuuden ajatellaan parantuneen 1800-luvulla, mutta tilanne alkoi muuttua uudelleen ongelmallisemmaksi 1800-luvun loppua kohden. Suomessa pitäydettiin ruotsalaista perua olevassa väestörekisteri- ja väestötilastointijärjestelmässä hyvin pitkään 1900-luvulle, vaikka yhteiskunnan muutokset olisivat edellyttäneet koko järjestelmän täysremonttia viimeistään 1900-luvun taitteessa. Tosiasiassa tyydyttiin paikkailemaan vanhaa järjestelmää

esimerkiksi kehittämällä henkikirjoja väestörekisterin suuntaan.

Happosen tavoitteena väestölähteiden luotettavuutta selvittäessään ei ole pyrkiä lähteiden puutteiden korjaamiseen ja tämän myötä mahdollisimman todenmukaisen kuvan antamiseen Sortavalan väestömäärästä tai väestönkehityksestä yleensä. Hän ei näin ollen myöskään pyri tekemään väestöanalyysiä Sortavalan kaupungista. Tekijän tavoitteena on sen sijaan yksityiskohtaisen, jopa nominaalitasolle menevän tarkastelun kautta lisätä ymmärrystä siitä, miksi eri väestölähteiden antamat tiedot näyttävät monin osin olevan keskenään ristiriitaisia, tehdään vertailuja sitten samaa ajankohtaa koskevien lähteiden kesken tai saman lähdesarjan eri ajanjaksoja koskevien tietojen kesken. Erityinen huomio on – kuten väitöskirjan nimestäkin näkee – kirkollisten väestölähteiden ja henkilöveroluetteloiden eli henkikirjojen antamien tietojen vertailussa. Lisäksi tavoitteenasetteluun kuuluu ”lähteiden käytettävyyden arviointia väestön ominaisuuksia kuvaavien tietojen ja väestöllisten tunnuslukujen analysoinnissa”.

Happosen lähtökohdaksi on siis ollut varsin perinteinen historiallinen lähdekriittinen tarkastelu, jossa lähteitä pyritään tulkitsemaan keskinäisen vertailun ja lähteiden syntyyn vaikuttaneiden prosessien ymmärtämisen avulla. Tästä näkökulmasta on perusteltua, että tutkimuksen kohteeksi on otettu yksi rajattu alue. Eri väestölähteiden vertailu on vaatinut suuren työmäärän, eikä voi ajatella, että samalla yksityiskohtaisuuden tasolla tutkittaisiin yhdessä tutkimuksessa laajempien tai monen alueen lähteitä. Happonen on tuottanut itse henkikirjoista poimittujen nominaalitietojen perusteella *henkikirjatietokannaksi* kutsumansa tietokannan. Vaikka siihen ei ole tallennettu jokaisen vuoden henkikirjatietoja, joka viidenneltä vuodelta tehty poimintakin on ollut mittava työ, etenkin kun tietokan-

taan on tallennettu vertailutietoa seurakuntien pääkirjoista. Tietokannan laadinta on sinänsä ollut erittäin perusteltua, sillä sen avulla tietosäiltojen tarkastelu on voitu tehdä systemaattisesti.

Juuri vertailevaan lähdekriittiseen tarkasteluun liittyvällä suurella työmäärällä aikaansaatu yksityiskohtaisuus on tuottanut tämän tutkimuksen mielenkiintoisimmat tulokset. Tekijä on pystynyt monin osin tekemään ymmärrettäväksi lähteiden antamat ristiriitaiset tiedot. Erityisen ansiokkaasti tekijä on pystynyt osoittamaan sen, että esimerkiksi väkilukutiedoissa olevat määrälliset erot kirkollisten lähteiden ja henkikirjojen välillä saattavat antaa varsin pinnallisen kuvan lähdesarjojen eroavuuksista.

Yksilötasolla tehtyjen vertailujen perusteella tekijä on osoittanut, että todellisuudessa lähdesarjojen eroavuudet voivat olla selvästi suuremmat kuin mitä määrärajojen tarkastelusta voisi arvella. Kummassakin lähdesarjassa voi nimittäin esiintyä melkoinen joukko sellaisia henkilöitä, jotka ovat vain yhden, mutta eivät toisen lähdesarjan henkilöluetteloissa. Tekijä käy eri lähdesarjoja läpi väestötekijöittäin kattaen laajalti niin väestön määrän, monia rakennetekijöitä (perherakenteen) kuin myös väestömuutostekijöitä. Muuttoliike jää yksityiskohtaisen tarkastelun ulkopuolelle ja tämän tekijä hyvin perustelee.

Vaikka Happosen tavoitteena ei siis ole väestöanalyysi, lähteiden tarkastelun ja itse teoksen rakenne noudattaa väestöanalyysin logiikkaa. Liikkeelle lähdetään väkilukua ja väestön rakenneominaisuuksia kuvaavien lähteiden tarkastelusta, jonka jälkeen käsitellään väkiluvun ja väestörakenteen muutokseen suoraan tai epäsuorasti vaikuttavia väestömuutostekijöitä (kuolemat, avioliitot ja syntymät) kuvaavat lähdetiedot. Lisäksi tekijä on käsitellyt lähteiden antamaa kuvaa perhe- ja kotitalousrakenteesta. Viimeksi mainitut eivät tiukasti ottaen ole väes-

töllisiä rakennetekijöitä, mutta käytännössä perhetutkimus on tullut osaksi väestöntutkimuksen kenttää.

Näiden eri väestötekijöiden yhteisvaikutusta on tutkittu empiirisesti ja väestömallien avulla näiden tekijöiden riippuvuuksia voidaan tarkastella myös teoreettisesti väestösysteminä. Väestöanalyysin näkökulmasta lähdekriittisen tarkastelun kohteeksi valitut asiat ovatkin loogisia ja antavat hyvät perusteet myös teoksen rakenteelle. Henkilölle, joka tuntee väestöntutkimuksen logiikan, kirjan rakenne avautuu itsestään. Happosen olisi kuitenkin ollut aiheellista avata tämä logiikka myös muille lukijoille. Hän toki tuo tekstissään esille väestödynamiikan perusajatuksen, mutta ei osoita selvästi, miten olennaisesti se on toiminut tutkimusta ohjaavana viitekehystenä.

Väestöanalyysin rajoille tuleva tarkastelu johtuu siitä, että Happonen on jossakin määrin käyttänyt myös yleisiin väestödynamiikan ”lainalaisuuksiin” perustuvaa päätelyä tehdessään lähteiden luotettavuutta koskevia arvioita.

Jo varhaisessa väestöntutkimuksessa huomattiin, että väestöilmiöissä on eräitä ”lainalaisuuksia”, esimerkiksi poikalasten enemmisyys syntyneissä. Lisäksi väestötekijät ovat loogisessa yhteydessä toisiinsa. Jos esimerkiksi väkiluku kasvaa, vaikka kuolemien määrä ylittää syntyneiden määrän, ainoa selitys on positiivinen muuttoliike.

Happosen ”lainalaisuuksiin” perustuvat arviot lähteiden luotettavuudesta eivät kuitenkaan kaikilta osin vakuuta. Hän ei näytä aina ymmärtävän, että historiallisten kaupunkiväestöjen väestödynamiikassa on tunnetusti ollut merkittäviä eroja maaseutuväestöihin verrattuna. Koska maaseutuväestö, etenkin Suomessa, edusti pitkään valtaväestöä, päätelmien tekeminen maan yleisen kehityksen perusteella siitä, mitkä ovat uskottavia väestönkehityksen piirteitä kaupunkiväestöissä, on problemaattista. Itse asiassa on

vaarallista arvioida minkään alueen lähteiden antaman kuvan luotettavuutta sen mukaan, miten yhtenevä se on "yleisen kehityksen" kanssa, sillä erot maan eri osien välillä olivat suuret. Lisäksi Sortavalan kaupungin väestö oli niin pieni, että monien väestötapahtumien määrä jäi melko pieneksi. Tällöin luvuissa voi olla satunnaisvaihtelua, vaikka tarkastelisi useamman vuoden keskiarvoja.

Happosen pääasiassa käyttämää eri lähteiden vertailuun perustuvaa menetelmää voitaisiin soveltaa minä tahansa alueen tutkimiseen, josta on olemassa useita rinnakkaisia lähdesarjoja. Tekijä perustelee Sortavalan valintaa kohdealueeksi myös sillä, että kyseisen kaupungin väestö ei ole juuri aiemmin tutkittu. Tämä ei kuitenkaan ole kovin hyvä perustelu, sillä tekijä ei itsekään ole kysymyksenasettelunsa mukaan pyrkinyt tekemään väestöanalyysiä. Itse asiassa olisi mahdollista argumentoida sen puolesta, että tutkimuskohteeksi olisi ollut parempi valita jokin sellainen väestö, jota on väestöhistorialliselta kannalta tutkittu. Tällöin tuloksia olisi voinut käyttää sen hahmottamiseen, miten harhaiseen kuvaan alueen väestönkehityksestä suomalaiselle tutkimukselle tyypillinen heikko lähdekriittinen ote olisi johtanut.

Kaiken kaikkiaan olisi toivonut, että tekijä olisi paremmin suhteuttanut tuloksensa ja havaintonsa olemassa olevaan tutkimusperinteeseen ja pohtinut syvällisemmin tulostensa merkitystä väestöhistoriallisen tutkimuksen näkökulmasta. Teoksen loppuluvut ovat pitkälti vain saatujen tulosten ja tehtyjen havaintojen yhteenvedoita. Vähintäänkin olisi odottanut tekijän pohdintaa, mitä merkitsee, että tutkimuskohteena oli kaupunkiväestö.

Väestökirjanpidon ongelmien kärjistyminen nimenomaan kaupunkialueilla oli tuttua jo aikalaisille. Juuri tästä syystä nähtiin välttämättömäksi alkaa tehdä välittömiä väestölaskentoja maan suurimmilla kaupunkialueilla vuodesta 1870 alkaen,

vaikka koko maan väestöä kattavaa yleistä laskentaa ei saatukaan aikaiseksi vielä vuosikymmeniin. Tekijän itselleen asettama tavoite selvittää lähteiden käytettävyyttä väestön väestöllisten tunnuslukujen analysoinnissa ei parhaalla mahdollisella tavalla toteudu.

Happosen teksti on selkeää ja varsin helposti ymmärrettävää. Väestöntutkimuksen käsitteiden käytössä on kuitenkin jonkin verran huomautettavaa. Tekijä on esimerkiksi jo väitöskirjansa otsikossa käyttänyt käsitettä "väestöllinen profiili". Tällaista käsitettä ei väestöntutkimuksen sanasto tunne. Happonen on käyttänyt sitä väestödynamikan merkityksessä. Tekijän oma käsite ei ole kovin onnistunut, sillä profiilin merkitys sivukuvana tai leikkauspintana viittaa ennemminkin johonkin yksittäiseen poikkileikkausajankohtaan kuin dynamiikkaan eli muutokseen.

Useimmiten tekijän käsitteellinen horjuvuus ei onneksi kuitenkaan vaikeuta tekstin ymmärtämistä. Kun tekijä esimerkiksi on puhunut "luonnollisesta väestönvahennyksestä", on tietenkin helppo ymmärtää, että kyse on siitä, että kuolleiden määrä on ylittänyt syntyneiden määrän. Väestöntutkimuksessa puhutaan kuitenkin "luonnollisesta väestönkasvusta", vaikka se olisi negatiivistakin. Ei talouskasvunkaan sijaan puhuta "talousvahennyksestä", vaikka talouskasvu olisi negatiivista.

Myös tilastollisen esityksen osalta Happosen työstä on pientä huomautettavaa. Esimerkiksi taulukoiden otsikoinnissa on kautta koko teoksen pientä horjuvuutta. Oudolta kuulostaa puhe "aviottomana syntyneistä luterilaisista" (taulukko 15, s. 103), kun tarkoitetaan luterilaiselle väestölle syntyneitä aviottomia lapsia. Vastaavia esimerkkejä voisi mainita muitakin, mutta kyse on pääasiassa hiomattomuudesta, eivätkä nämä seikat yleensä vaikeuta asioiden ymmärtämistä. Joskus hiomattomuus ei kuitenkaan ole täysin

harmittonta. Taulukoissa 11, 14, 15 ja 17 näyttäisi olevan selvä virhe, sillä taulukossa esitettyjen ajanjaksojen keskimäärät on ilmeisesti laskettu painottamattomina keskiarvoina, vaikka olisi ehdottomasti pitänyt käyttää painotettuja keskiarvoja.

Päivi Happosen väitöskirjan vahvuutena on historiantutkimuksen perinteisen lähdekriittinen otteen soveltaminen väestölähteisiin. Hän on saanut tällä lähestymistavalla mielenkiintoisia ja merkittäviä tuloksia. Teos on tällaisena empiirisenä tutkimuksena ansiokas, vaikka työn olisikin voinut paremmin asettaa laajempiin väestöhistoriallisen tutkimuksen yhteyksiin.

KARI PITKÄNEN,
DOS, JYVÄSKYLÄ

MIA KORPIOLA
Between Betrothal and Bedding: Marriage Formation in Sweden 1200–1610. The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400–1700 A. D. Peoples, Economies and Cultures. Vol. 43. Leiden: Brill 2009. 435 s. 9 kuvaa.

Between Betrothal and Bedding. Marriage Formation in Sweden 1200–1610 on editoitu ja päivitetty laitos Mia Korpiolan vuonna 2004 puolustamasta oikeushistoriallisesta väitöskirjasta. Tekijä on huolella ja lähdekriittisesti arvioiden muokannut ja täydentänyt tekstiään niitä faktoja ja tulkintoja hyväksikäyttäen, jotka sisältyvät sekä hänen itsensä julkaisemiin post doc -tutkimuksiin että tutkijayhteisön laatimiin monografioihin ja artikkeleihin. Siksi nyt esiteltävä tutkimus toimii esimerkkinä siitä, miten tiede päivittää ja korjaa itseään.